

GENOTYP CYWILIZACJI

Dowolny system w przyrodzie lub w społeczeństwie istnieje oraz efektywnie funkcjonuje póty, póki chronione jest jego jądro dziedziczności – genotyp – wyrażające jego istotę, charakterystyczne cechy, relacje oraz wzajemne oddziaływania kształtujących ów genotyp elementów. Odkrycie oraz określenie genotypu wprowadza poznanie naukowe w zakresie badanego przedmiotu na drogę dochodzenia do istoty rzeczy.

Cywilizacja jest najwyższą formą:¹

- świadomego,
- zbiorowego,
- zorganizowanego,
- kształtującego się

życia.

Cywilizacja to najwyższy stopień organizacji i rozwoju ludzkiej społeczności – najwyższy w sensie logicznym oraz historycznym. Cywilizacja jest kategorią uplasowaną czasoprzestrzennie – zmienną w każdym z dwóch wymiarów terytorialnych, jak i w wymiarze czasowym. Rozwijając się każda cywilizacja ma swój życiowy cykl:²

- poczęcia (w ramach poprzedniej społeczności);
- ustanowienia w epicentrum, rozprzestrzeniania się (na terytorium) oraz urzeczywistniania w zakresie struktury;
- dojrzałości, pełnej realizacji (osiągania) należnego jej potencjału;
- kryzysu i upadku (ustępując miejsca następnej cywilizacji);
- trwania w ostatecznym stanie reliktowym na następnym etapie rozwoju społecznego w nowym systemie cywilizacyjnym.

Każdej cywilizacji właściwy jest genotyp – w genezie system wartości, różnie strukturalizowany przez różnych badaczy – ewoluujący w długich okresach, atoli w miarę strukturalnie oraz treściowo trwały.

¹ W definicji tej wykorzystuję dorobek Erazma Majewskiego (1858-1922) oraz Feliksa Karola Konecznego (1862-1949).

² Co podkreślał A.J. Toynbee.

Genotyp „stabilizuje” istotę każdej cywilizacji mimo zachodzących zmian pokoleniowych oraz innowacyjnych (produktowych, technologicznych, a także organizacyjnych).

Jeśli przedmiot badań sprowadzić do cywilizacji lokalnych, to można wyróżnić osiem podstawowych elementów (swoistych socjalnych chromosomów) genotypu cywilizacyjnego:³

- środowisko przyrodniczo-ekologiczne,
- demografia,
- technologia,
- gospodarka,
- struktura społeczna,
- układ państwowo-polityczny,
- kultura,
- historia.

Środowisko przyrodniczo-ekologiczne, istotną – choć nie wiodącą – składową genotypu cywilizacyjnego, określają:

- warunki klimatyczne na terytorium, na którym powstaje i rozwija się cywilizacja (nie jest przypadkiem, iż powstanie pierwszego pokolenia lokalnych cywilizacji w IV-III tys. przed n.e. zaistniało na obszarach o klimacie najbardziej przyjaznym dla życia – kultury: chińska, babilońska, egipska, indyjska, antyczna, arabska);
- poziom zasobów naturalnych, koniecznych dla zabezpieczenia działalności życiowej społeczeństwa. Cywilizacje powstawały w warunkach obfitości zasobów naturalnych, ale konieczne ku temu są odpowiednie warunki rozwoju umysłowego społeczeństw, stopień poznania praw przyrody oraz możliwości ich technologicznego wykorzystania;
- poziom bezpieczeństwa ekologicznego – podatność terytorium na zagrożenia typu: powódzie, trzęsienia ziemi, tajfuny, erupcje wulkanów, susze itp.;
- stopień wpływu człowieka na środowisko przyrodnicze, a także zdolność owego środowiska do samoodtwarzania, przewyższania negatywnych następstw.

Demograficzna składowa genotypu cywilizacyjnego jest funkcją:

- liczby ludności oraz tempa jej wzrostu – cywilizacja wymaga odpowiedniego poziomu gęstości zaludnienia oraz urbanizacji (niska gęstość oraz małe tempo wzrostu ludności tysiącletniami wstrzymywało inicjację formowania się cywilizacji w północno-wschodniej części Euroazji);

³ Jest to podejście Kuzyka B.N. oraz Jakowieca J.W.

- rasowej struktury społecznej;
- warunków reprodukcji ludności (struktura płciowa, charakter oraz skład rodziny);
- struktury narodowej oraz etnicznej społeczeństwa, dominującego języka, obecności liderującej nacji (grupy etnicznej), poziomu narodowych oraz etnicznych więzi;
- migracyjnych charakterystyk ludności – jej stosunkowa jednorodność oraz stabilność, skłonność do emigracji oraz przyjmowania imigrantów.

Technologiczna składowa genotypu cywilizacyjnego zakłada:

- odpowiedni zbiór środków produkcji oraz technologii ich funkcjonowania;
- źródła energetyczne oraz surowcowe;
- formy organizacji pracy;
- poziom kwalifikacji robotników.

Ekonomiczna składowa genotypu cywilizacyjnego (gospodarka) przejawia się w:

- poziomie rozwoju ekonomicznego, określanego poziomem PKB per capita;
- panującej formie własności w zakresie wartości ekonomicznych;
- panującej formie wymiany, poziomie urynkwienia gospodarki oraz dojrzałości mechanizmów rynkowych, we wzajemnych relacjach sektorów rynkowych oraz nierynkowych;
- charakterze oraz formach dystrybucji wytworzonego produktu społecznego, w poziomie ekonomicznych stratyfikacji warstw socjalnych (ekonomicznej polaryzacji);
- znaczenie rozwiązań instytucjonalno-prawnych (w szczególności państwa) w funkcjonowaniu oraz rozwoju cywilizacyjnych więzi o naturze gospodarczej, demograficznej, w zakresie zasobów naturalnych, bezpieczeństwa ekologicznego.

Nie mniej ważną jest socjalna struktura cywilizacji, społeczeństwo dzieli się na klasy oraz warstwy, które odgrywają istotną rolę w procesie reprodukcji, w przyswajaniu wytworzonego produktu oraz w zarządzaniu. Z momentem nastania nierozwarstwionej cywilizacji (IV-III tys. p.n.e.) można wyróżnić kilka odmiennych społecznych stanów:

- stan rządzący – władze państwa oraz przedstawiciele znakomitych rodów, wyższe duchowieństwo, dowództwo sił zbrojnych, magnaci (oligarchowie) biznesowi;
- stan średni – urzędnicy, oficerowie, przemysłowcy, uczeni, działacze kultury, posiadacze ziemscy, przedstawiciele średniego oraz małego biznesu;
- stan podstawowy – rolnicy, rzemieślnicy, robotnicy, drobni handlarze, niżsi urzędnicy, żołnierze;
- stan niższy – niewolnicy, pańszczyźniani, kasta niedotykalnych, ludzie pozbawieni praw obywatelskich oraz osobiście uzależnieni, bezdomni.

Spoleczna struktura cywilizacji zmieniała się, transformowała wraz ze składową ekonomiczną oraz polityczną genotypu cywilizacji.

Państwowo-polityczna składowa genotypu cywilizacyjnego w swej istocie obejmuje:

- ustrój państwowy, formę władzy politycznej (np. monarchię parlamentarną lub prezydencką republikę, tyranię, totalitaryzm itp.);
- poziom demokracji, poziom uczestnictwa obywateli w rozwiązywaniu podstawowych problemów społecznych, formy samosteroowności społeczeństwa;
- ustrój prawny, legislacyjne uregulowanie różnorodnych stron życia społeczeństwa, stopień niezależności sądowej systemu;
- ustrój polityczny, liczba partii przedstawiających interesy różnych warstw społecznych oraz ostrość rywalizacji (walki) pomiędzy owymi partiami;
- obecność (istnienie) społeczeństwa obywatelskiego, jego instytucji, poziom jego kontroli nad aparatem państwowym.

Spoleczno-kulturowa składowa genotypu cywilizacyjnego (sfera życia duchowego) – jedna z istotniejszych stron jądra dziedziczności dowolnej cywilizacji – zawiera w sobie:

- poziom oraz charakter poznania naukowego, szereg następujących po sobie, rozwijających się szkół naukowych, oryginalność myślenia filozoficznego, cywilizacyjne osobliwości w aktualizacji paradygmatów naukowych;
- różnorodność kultur – tak w porównaniach cywilizacyjnych, jak i w ich wewnętrznym charakterze (narodowa oraz etniczna różnorodność), różnice w artystycznych oraz architektonicznych stylach, w literaturowych oraz muzycznych dziełach, w ocenach estetycznych;
- ukształtowany system przekazywania wiedzy oraz kultury następnym pokoleniom poprzez system kształcenia, nauczania oraz przygotowywania kadr poprzez ukształtowane szkoły pedagogiczne oraz tradycję;
- system wartości etycznych, kryteria oceny działalności oraz postępowania ludzi w rodzinie i społeczeństwie, po części utrwalony w normach prawnych, ale noszący szerszy charakter, ściśle związany z panującą religią;
- religijny światopogląd, panujące lub przeważające wyznanie oraz wdrażające go w życia instytucje religijne. Niektóre ze współczesnych cywilizacji są monowyznaniowe (muzułmańska), inne dopuszczają obecność kilku religii współzawodniczących lub współpracujących (zachodnioeuropejska, północnoamerykańska, euroazjatycka, afrykańska), a jeszcze inne są indyferentne wobec wiary religijnej (japońska, chińska).

Historyczna składowa genotypu każdej lokalnej cywilizacji wyraża historyczne doświadczenie, które nagromadzone jest tak dla zrozumienia jedności korzeni (podstaw) interesów narodów oraz grup etnicznych (z których się składa), jak i dla porównań z innymi cywilizacjami. Formy tych wzajemnych porównań mogą być przeróżne – od dialogu oraz współpracy do konfrontacji i zderzeń, z końcowym aktem zaginięcia lub podporządkowania słabszej cywilizacji. Historyczne doświadczenie jest integrującą siłą, krystalizującą znaczenie oraz wzajemne oddziaływanie wszystkich elementów genotypu lokalnej cywilizacji, zabezpieczającej jego ochronę oraz ubogacenie na wszystkich etapach życiowego cyklu cywilizacji.

Zmienność: transformacja cywilizacyjnego genotypu

Zestaw „socjalnych chromosomów” – wymienionych powyżej – pozostaje stabilnym, atoli każda z nich okresowo doznaje transformacji o większej lub mniejszej głębokości. Wynika to z konieczności adaptacji cywilizacji do zmieniających się zewnętrznych oraz wewnętrznych warunków rozwoju. W następstwie, genotyp dziedziczności staje się nieustannie transformującym się dziedzicznym jądrem cywilizacji i przekazującym następnym pokoleniom. W tym zawiera się istota zmienności, jako prawidłowości socjogenetyki.

Czynniki determinujące zmienność dzielimy na wewnętrzne i zewnętrzne:

- wewnętrzne, związane z: 1) uporządkowaniem cywilizacji w czasie, 2) ze zmianą faz jej życiowego cyklu (poczęcia, ustanowienia, rozprzestrzeniania, dojrzałości, starzenia się, ogólnego kryzysu), 3) ponownego przechodzenia przez te fazy w kolejnym cyklu (jak miało to miejsce w cywilizacji chińskiej lub indyjskiej), 4) podporządkowaniem sobie innej cywilizacji lub też zejściem cywilizacji ze sceny historycznej (jak to się przydarzyło wielu starożytnym kulturom);
- zewnętrzne, wśród których można wymienić: 1) zmienność środowiska przyrodniczo-ekologicznego, jako wynik poszerzenia terytorium cywilizacji, 2) silne przesunięcia oraz katastrofy ekologiczne, 3) duże konflikty wojenne, zmieniające geopolityczną mapę świata, 4) światowe religie oraz ruchy ideologiczne radykalnie transformujące duchowe życie religijne.

Dobór: mechanizm rozwoju oraz zmiany cywilizacji

W epokach przejściowych, w epokach cywilizacyjnych kryzysów powstaje konieczność odpowiedzi na wyzwania epoki, wspomagające działania socjogenetycznej

prawidłowości doboru. W rezultacie z chaosu, zgodnie z ideami laureata Nagrody Nobla I. Prigożina, rodzi się nowy porządek, powstaje nowa – światowa lub lokalna – cywilizacja lub zaczyna się nowy etap ich cyklu życiowego.

Jeżeli w dynamice (w ruchu) przyrody przeważa dobór naturalny (choć obecnie aktywny wpływ na niego posiada także człowiek), to dla dynamiki ludzkości właściwy jest dobór sztuczny. Dokonują go ludzie, warstwy socjalne (klasy, grupy, państwa, cywilizacje), kierując się swoimi zadaniami oraz interesami. Można wyróżnić dwie odmiany tego doboru:⁴

- celowo ukierunkowane, z zawczasu postawionymi celami oraz określonymi sposobami dla ich osiągnięcia;
- następcze, jawiące się jako rezultat rynkowej konkurencji, walki społecznych oraz politycznych sił (rezultaty w tym przypadku nie są z góry znane, a niekiedy przeciwstawne oczekiwanym).

Siły urzeczywistniające dobór naturalny w dynamice cywilizacji – jest nią przede wszystkim intelektualna elita (naukowa i artystyczna). Ona pierwsza odkrywa dojrzałe w społeczeństwie sprzeczności i aktywnie poszukuje dróg do ich rozwiązania, przedstawiając różnorodne warianty przyszłego rozwoju społecznego. Wiele z nich okazuje się utopijnymi, nieosiągalnymi, inne – reakcyjnymi, przywołującymi „złoty wiek” przeszłego, a w całości nastawiająca społeczeństwo do odczuwania niezadowolenia z istniejącego porządku, do szukania i odnajdywania nowego.

Pierwszymi reagującymi na te sygnały są warstwy, które reprezentują elementy jeszcze niesformułowanego, ale już poczętego społeczeństwa. Są to inżynierowie, przedsiębiorcy, polityczni oraz społeczni działacze. Oni aktywnie przyjmują nowe idee i starają się je wdrożyć w życie, chociaż w pierwszych chwilach opierają się na siłach panujących, na będących na wyczerpaniu mechanizmach społecznych związanych z interesami jeszcze panującymi.

Podstawową siłę ruchu cywilizacyjnego doboru stanowią nowe pokolenia ludzi. Decydującą rolę odgrywa prawo zmian pokoleniowych. Mowa jest o pokoleniach demograficznych (ludziach urodzonych w tym samym roku), o pokoleniu symbolicznym, o ludziach urodzonych w tym samym czasie oraz ukształtowanych pod wpływem tych samych społeczno-ekonomicznych oraz politycznych przemian oraz historycznych zdarzeń.

⁴ Odwołuję się do ujęcia B.N. Kuzyka oraz J.W. Jakowieca.

„Społeczności ludzkie – powiada Jack Goody⁵ – to zbiór zachodzących na siebie łańcuchów pokoleń (łańcuchów ekonomicznych), w ramach których dochodzi zarówno do przekazywania, jak i wytwarzania na nowo kultury. Innowacje byłyby niemożliwe, gdyby nie mogły zostać sformułowane w zachowującym mniej więcej cały czas ten sam charakter języku, dzięki któremu odbywa się wymiana międzypokoleniowa i wewnątrzpokoleniowa”.

Istotę pokolenia wyrażają nie statystyczni „obywatele”, a 15-20% najbardziej światłych przedstawicieli danego pokolenia, konsekwentnie odzwierciedlających jego interesy oraz starających się dać odpowiedzi na wyzwania epoki.

Prawo zmian

Prawo zmian pokoleń jest – okazuje się – głównym mechanizmem dziedziczenia, zmienności oraz doboru. Każde pokolenie – jak wskazują badania – pierwsze 15 lat swojej aktywności traci na przyjęcie dziedzictwa przeszłych pokoleń oraz modyfikowanie go stosownie do swoich interesów, a także zmienionych warunków rozwoju. Następne 15 lat upływa mu na tym, aby stworzyć swój własny wkład w rozwój cywilizacji i przekazać go następcom w możliwie pełnej formie.

Na podstawie sojuszu intelektualnych oraz socjalnych sił oraz przedstawicieli nowego pokolenia, zainteresowanych w postępowych przemianach, kształtują się instytucje obywatelskiego społeczeństwa.

Dobór w dynamice cywilizacji urzeczywistnia się za pośrednictwem prawa periodycznego, innowacyjnego odnawiania społecznego. Innowacyjne „fale” różnej wysokości oraz długości przelewają się po wszystkich składowych genotypu cywilizacyjnego, transformując ich struktury, „wypłukując” z nich przestarzałe a dodając nowe elementy, dostosowane do zmienionych zewnętrznych oraz wewnętrznych warunków rozwoju.

Innowacyjne fale poprzedza kryzysowy stan cywilizacji, która w znaczącej mierze wyczerpała swój potencjał rozwoju. Z pomocą innowacji cywilizacja przewycięża kryzys oraz wstępuje na jakościowo nowy poziom. Klaster epokowych innowacji⁶ raz na kilka stuleci stanowi podstawę formowania się kolejnej światowej cywilizacji.

Za pierwszy przełom w historii ludzkości można uważać rewolucję neolityczną, zaistniałą 10 tys. lat temu. Jej epokowymi innowacjami stały się społeczny podział pracy (opanowanie uprawy ziemi oraz hodowli, a następnie rzemiosła i budownictwa), rewolucja miejska, powstanie wymiany towarowej oraz możliwości nierówności, a także pojawienie

⁵ J. Goody, *Kapitalizm i nowoczesność. Islam, Chiny, Indie a narodziny Zachodu*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2006, s. 49.

⁶ Rolę epokowych innowacji odkrył noblowski Laureat, Simon Kuznets.

się pisma. W tym okresie sformułowala się pierwsza światowa cywilizacja (neolityczna) z właściwym jej genotypem oraz powstały warunki dla pojawienia się *pierwszego*⁷ pokolenia lokalnych cywilizacji.

Epokowymi innowacjami nierozwarstwionej cywilizacji były opanowanie wytopu metali (miedzi, brązu, złota) oraz nawadnianej uprawy ziemi, pojawienie warstw społecznych, państwa oraz prawa, sformowanie wielodziałowej gospodarki, towarowej produkcji, rynków, nauk stosowanych, kształcenia. To właśnie wówczas pojawiły się pierwsze istotniejsze społeczne ukształtowania – lokalne cywilizacje *drugiego* pokolenia.

Następny klaster epokowych cywilizacji przypada na okres antycznej światowej cywilizacji. Do zbioru epokowych cywilizacji wówczas można odnieść opanowanie oraz rozprzestrzenienie narzędzi żelaznych, morskie statki, pojawienie się demokracji w polisach oraz powstanie pierwszych imperiów, rozwój nauk abstrakcyjnych oraz religii światowych.

Do epokowych innowacji średniowiecznej cywilizacji zaliczamy trójpolowy system uprawy ziemi, ustrój feudalny oraz cechową organizację rzemiosła w miastach, pojawienie się broni palnej, powstanie drukarstwa, utworzenie uniwersytetów, ukształtowanie się *trzeciego* pokolenia lokalnych cywilizacji.

Głównymi wydarzeniami w życiowym cyklu preindustrialnej cywilizacji stały się: rozprzestrzenienie manufaktur, wielkie odkrycia geograficzne, opanowanie Ameryki (z epokową antyinnowacją – zniszczeniem miejscowych prekolumbijskich cywilizacji). Ponadto wydarzeniami tymi okazały się powstanie kapitalizmu oraz demokracji parlamentarnej, pierwsze rewolucje o materialną sprawiedliwość, radykalne zmiany w nauce oraz renesans w sztuce, sformułowanie *czwartego* pokolenia lokalnych cywilizacji.

Najbardziej wysoka fala epokowych innowacji pojawiła się w okresie cywilizacji industrialnej. Jej podstawą stała się rewolucja przemysłowa. Przemysł maszynowy zmienił wszystko łącznie ze sferą produkcji. Ogromne znaczenie miały rewolucja energetyczna (opanowanie energii pary, elektryczności oraz atomu), a następnie rewolucja komputerowa; rynek światowy oraz panowanie monopoli; presja innowacyjna wojen światowych; ubogacenie nauki oraz rozprzestrzenienie się broni masowego rażenia.

Z końcem XX wieku rozpoczęło się wdrażanie epokowych innowacji postindustrialnej cywilizacji, która w swym trwaniu obejmie zapewne dwa stulecia. Oczekuje się, że epokowymi innowacjami staną się humanizacja oraz ekologizacja gospodarki oraz społeczeństwa w całości; globalizacja oraz utrwalenie wielobiegunowego układu światowego

⁷ Pokoleń w sensie Arnolda J. Toynbee'ego.

bez wojen, na podstawie dialogu oraz partnerstwa cywilizacji; pojawienie się ponadpaństwowych integracji; ustanowienie integralnego społeczno-ekonomicznego oraz socjokulturowego ustroju (układu).

Następstwem klastrów epokowych innowacji jest regularne odnawianie się oraz ubogacanie się genotypu globalnej cywilizacji, trajektoria jej ruchu od epoki do epoki oraz wzrost jej potencjału.

Bibliografia

1. Benedykt XVI, *Caritas in veritate*, Wydawnictwo AA, Kraków 2009.
2. *Economics, Ecology, Ethics*, Ed. Daly H.E., Freeman W.H., San Francisco 1980.
3. Gawor L., *O wielości cywilizacji*. Filozofia społeczna Feliksa Konecznego, Lublin 2002.
4. Goody J., *Kapitalizm i nowoczesność. Islam, Chiny, Indie a narodziny Zachodu*, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2006
5. Hawrylyshyn B., *Droga do przeszłości*, Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim, Warszawa 1990.
6. Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Warszawa 2000.
7. Kłosiński K.A., *Zrozumieć świat w cywilizacyjnym wymiarze [w:] Gaudium in litteris*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009.
8. Koneczny F.K., *O wielości cywilizacyj*, Kraków 1935.
9. Kuzyk B.N., Jakowiec J.W., *Cywilizacji T. 1: teoria, historia, dialog, buduszczeie*, Moskwa 2006 (wersja elektroniczna).
10. Kuzyk B.N., Jakowiec J.W., *Cywilizacji T. 2: teoria, historia, dialog, buduszczeie*, Moskwa 2006 (wersja elektroniczna).
11. Majewski E., *Nauka o cywilizacji, t. I: Prologomena do socjologii i antropozofii*, Warszawa 1012.
12. Toynbee A.J., *Studium historii*, PIW, Warszawa 2000.